

# Retfærdiggørelse og gerninger hos den unge Luther

**Problemformulering:** Der ønskes ved hjælp af en analyse af forholdet mellem den første og den anden retfærdighed i Sermo de duplici iustitia en stillingtagen til, om der er en grundlæggende forskel mellem Konkordieformlen og den unge Luther i synet på forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse.

Bacheloropgave af Kent Kjær Andersen, Maj 2011

Vejleder: Asger Chr. Højlund

## Indholdsfortegnelse

|                                                                     |    |
|---------------------------------------------------------------------|----|
| Indholdsfortegnelse.....                                            | 2  |
| 1. Indledning.....                                                  | 3  |
| 2. Konkordieformlen om retfærdiggørelse og de gode gerninger .....  | 4  |
| 2.a. Hvad lærer FC artikel III? .....                               | 4  |
| 2.a.a. Retfærdiggjort ved tro. ....                                 | 4  |
| 2.a.b. Retfærdiggørelsens sammenhæng.....                           | 5  |
| 2.b. Hvad lærer FC artikel IV? .....                                | 5  |
| 2.b.a. De gode gerninger .....                                      | 6  |
| 2.b.b. De gode gerninger er nødvendige og frivillige. ....          | 6  |
| 2.b.c. Gode gerninger er et varsel om frelse. ....                  | 6  |
| 2.c. Sammenfatning.....                                             | 7  |
| 3. Sermo de duplici iustitia. ....                                  | 8  |
| 3.a. Beskrivelse af den første og den anden retfærdighed. ....      | 8  |
| 3.b. Samspillet mellem den første og den anden retfærdighed. ....   | 8  |
| 3.b.a. Den anden retfærdighed svarer ”Ja!” til Kristus.....         | 9  |
| 3.b.b. Den første og den anden retfærdighed virker sammen.....      | 13 |
| 3.b.c. Gerningerne afslører og bekæmper kødet. ....                 | 14 |
| 3.b.d. Kristus er både gave og eksempel. ....                       | 15 |
| 4. Konkordieformlen og den unge Luther. ....                        | 17 |
| 4.a. Menneskets retfærdighed er fremmed.....                        | 17 |
| 4.b. De gode gerninger udspringer af troen.....                     | 18 |
| 4.c. Kristus giver ejerskab i retfærdigheden.....                   | 18 |
| 4.d. Afhængighedsforhold mellem retfærdigheden og gerningerne. .... | 19 |
| 5. Konklusion .....                                                 | 21 |
| Abstract .....                                                      | 22 |
| Litteraturliste .....                                               | 23 |

## 1. Indledning.

I *Sermo de duplici iustitia*<sup>1</sup> fremviser Martin Luther sin forståelse af retfærdigheden og de medfølgende gerninger. Retfærdigheden er givet i dåben ved tro, og er alene Kristi værk, dertil kommer kærligheden og de gode gerninger, som ikke har indflydelse på menneskets retfærdighed, men virker ud fra denne. Disse gerninger virker i den troende til glæde og gavn for Gud og næsten. Troen vokser og aftager, men Kristus og hans retfærdighed, der gør os retfærdige og bærer troen, røkkes ikke. Det er formaning Luther kommer med i starten af sin prædiketekst over Fil. 2,5f. En formaningsprædiken til de der sætter deres egne gerninger højere end Kristi gerning, og en formaning om at udleve det liv Kristus har skænket ved sin retfærdighed.

Luthers ordvalg gør dog, at det kan være svært at skelne med det blotte øje, hvornår der er tale om Kristi gerning, og hvornår det er menneskets? Hvornår stopper Kristi retfærdighed, og hvor starter menneskets egen?

Ortodoksiens udlægning af retfærdiggørelse og de gode gerninger bliver udredt i Konkordieformlens<sup>2</sup> artikel III og IV, som i sin skarpe artikel-opdelte skelnen tydeligt viser, hvad der er i artiklen om retfærdiggørelse, og hvad der ikke er. Det samme gør sig gældende for artiklen om de gode gerninger. Det ville være oplagt, at tilskrive FC's udlægning som værende i overensstemmelse med Luthers, og at der hverken er tilføjet eller fjernet noget fra Luthers forståelse. Her spiller nogle faktorer dog ind. Luthers forståelse som han giver udtryk for i *Duplici*, er skrevet i 1519, en lang årrække og flere stridigheder tidligere end da FC afsluttes i 1577 (Andersen, X). Luther var ikke selv med i udarbejdelsen af FC, og da det er en ung Luther, der skriver *Duplici*, kan der være emner, der er blevet udfoldet mere i hans senere værker.

Derfor ønsker jeg ved hjælp af en analyse af forholdet mellem den første og den anden retfærdighed i *Duplici* en stillingtagen til, om der er en grundlæggende forskel mellem FC og den unge Luther i synet på forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse.

Først ønskes afklaret hvad FC lærer i sin artikel III og IV, hvorefter hovedvægten vil ligge på en analyse af *Duplici*, og slutteligt vil FC's og Luthers lære blive holdt op mod hinanden, sammenlignet, og forskellene udpeget.

---

<sup>1</sup> Herefter *Duplici*.

<sup>2</sup> Herefter FC.

## 2. Konkordieformlen om retfærdiggørelse og de gode gerninger

FC artikel III om troens retfærdighed for Gud og artikel IV om gode gerninger udgør til sammen et svar på spørgsmålet om forholdet mellem retfærdiggørelse og fornyelse. I analysen af hvad hver enkelt artikel lærer, bruges bidrag fra både den summariske opstilling, Epitome<sup>3</sup> og den grundige forklaring, Solida Declaratio<sup>4</sup>.

### 2.a. Hvad lærer FC artikel III?

Ifølge Ep er spørgsmålet, om hvorvidt Kristus er vor retfærdighed ifølge sin egen guddommeligheds tilstedeværelse i os eller alene ved sin menneskelige natur? Dette spørgsmål besvares under en række teser og antiteser, og uddybes yderligere i Sol. Dec. Det korte svar på spørgsmålet gives ved, at hele Kristus, både Gud og menneske (FC<sup>5</sup>, 915, 4), og ikke kun en del af Kristus, igennem sin lydighed, er vor retfærdighed. Deraf tilgiver Gud synden, og tilregner os retfærdighed for Kristi lydigheds skyld "uten noen gjerninger, fortjeneste eller verdighet fra vår side på forhånd, samtidig eller etterpå"(ibid., 782, 33-36)<sup>6</sup>, og dette "tror, lærer og bekjenner" vi "at troen er det eneste middel og verktøy som vi kan gripe Kristus med og i og med ham den «rettferdighet som gjelder for Gud»" (ibid., 782, 40ff)<sup>7</sup>. Det er ved troens retfærdighed, at mennesket tildeles tilgivelse for synden, forsoning med Gud og antagelse som Guds barn.

#### 2.a.a. Retfærdiggjort ved tro.

Artiklen om retfærdiggørelse ved tro er "«hovedpunktet i hele den kristne lære»" (ibid., 916, 22-23)<sup>8</sup>, og skal bevares rent for at undgå vildfarelse. Derfor pointeres det, at troen er Guds gave, og det er ved denne, at vi griber, modtager, anvender og tilegner os frelsen ved som beskrevet i evangeliet (ibid., 917, 36-38), og dette uden gerninger som Paulus beskriver det (ibid., 918, 6-13). Troen retfærdiggør ikke på grund af nogen gerning, men bliver tilbudt os (ibid., 919, 13) af Helligånden ved evangeliet, og retfærdiggør fordi den ved løftet griber, og tager imod Kristi fortjeneste. Hermed er den troende erklæret fri for synd og frifundet fra straffen.

---

<sup>3</sup> Herefter Ep.

<sup>4</sup> Herefter Sol. Dec.

<sup>5</sup> Die Konkordienformel 1967.

<sup>6</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 396, 29f)

<sup>7</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 396, 34ff)

<sup>8</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 455, 5)

### 2.a.b. Retfærdiggørelsens sammenhæng.

Troens retfærdighed må stå alene som retfærdiggørende, og derfor udreder FC en række problemstillinger der har taget form. Problemet med indblanding af gode gerninger i artiklen om retfærdiggørelse, bruges der meget spalteplads på, hvilket viser FC's artikel III's afvisning af de gode gerningers del i eller årsag til retfærdiggørelsen.

Som troende skal vi ikke følge synden, men ingen gerning, hverken anger eller bod, har indflydelse på retfærdiggørelsen. Intet før, under eller efter troen kan blandes ind i retfærdiggørelsen, herunder heller ikke omvendelsen, for det er alene Kristi gerning, der hører til retfærdigheden. Uden kærlighed er en sand tro ikke tilstede, men kærligheden retfærdiggør ikke, derfor er retfærdigheden ikke afhængig af kærligheden, boden, angeren eller gode gerninger. Gode gerninger følger på retfærdiggørelsen og ikke omvendt (ibid., 922, 18-27). Fornyelsen og helliggørelsen er af Kristi værk, men er ufuldkommen. Menneskets synd gør, at fornyelsen aldrig er fuldkommen, og dermed ikke har del i artiklen om retfærdiggørelse, og dermed forkastes gerningerne så længe der tales om retfærdiggørelsen jf. Martin Luther (ibid., 923, 18-24). Hvordan vil mennesket igennem gerninger, anger og bod kunne skabe forsoning, når skriften viser at det er troens retfærdighed bestående af forsoning af nåde eller tilgivelse for synder der gør dette, og denne Guds nåde modtaget i tro, ikke ved gerninger (ibid., 924, 45ff)?

På grund af den tro der blev regnet Abraham til retfærdighed, skal den kristne også i dag sætte sin lid til dette. For det er hvad den kristne har; retfærdighed ved troen og dernæst de gode gerninger, og troens retfærdighed kommer før gerningerne, for at enhver troende kan have sin trøst og sikkerhed i Kristi fortjeneste og Guds nåde.

For at undgå enhver misforståelse og nedprioritering af de gode gerninger bliver det pointeret ved citat af Luther at "«Troen og de gode gerninger går godt sammen og er forbundet, men det er troen alene som griper velsignelsen uden gerninger, men likevel er den aldri alene»" (ibid., 928, 13-18)<sup>9</sup>. Der er heller ikke mulighed for retfærdiggørelse ved en tro uden gerninger, for denne tro er død. En tro uden gerninger, uden fornyelsen i mennesket, mangler tilliden til Guds værk, og vil fremhæve egne gerninger og tilliden til disse.

### 2.b. Hvad lærer FC artikel IV?

Ep deler artiklen over to stridigheder; om de gode gerningers rolle i retfærdiggørelsen, og om udtrykkene "nødvendig" og "fri" om den nye lydighed, herudaf også striden om forkyndelsen af loven. Ep slår fast, at ud af en levende tro følger også gerningerne, for den der har levende tro "er skyldige til å gjøre gode

---

<sup>9</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 461, 22ff)

gjerninger”(ibid., 788, 5f)<sup>10</sup>. Dette ikke forstået som tvang, men på baggrund af en villig ånd, og gøres som værn imod synden, og deraf forstået som nødvendig. Helligånden er opretholder af troen og frelsen ved troen og ikke gerningerne, for de er et udtryk for den levende tro, og skal derfor heller ikke indgå i artiklen om retfærdiggørelse.

### **2.b.a. De gode gerninger**

FC artikel IV lærer, at det er Guds vilje, at de troende skal gøre gode gerninger, hvilke er beskrevet i Guds ord, og de sker via troen og fornyelsen. På grund af troen på Kristus er gerningerne Gud til behag, og ikke som gerninger gjort iustitia civilis der er gjort i synd, på grund af den natur der ligger bag (ibid., 490, 20ff). Troen er ophav til de gode gerninger, der er åndens frugter, for troen forvandler mennesket, og bringer ånden med sig, og fordi troen er tillid til Guds nåde, gør denne tillid den troende til glad og frimodig tjener for Gud og alle skabninger (ibid., 941, 4-19), og derfor vil den troende i ånden blive villig og ikke være under tvang.

### **2.b.b. De gode gerninger er nødvendige og frivillige.**

Ifølge Apologien, den Augsburgske bekendelse og skriften er de gode gerninger nødvendige og skal gøres, for de følger på et rent hjerte og dermed troen. De gerninger der ikke gøres af et rent hjerte, er ikke Gud til behag, for de er skinhellige handlinger og gøres mod egen vilje og dermed imod Guds vilje. Gerningerne skylder den troende at gøre på grund af Kristus og Guds uforanderlige vilje, for ”skapningen skal være sin skaper lydig.”(ibid., 943, 19f). De gode gerninger gøres i frivillig ånd, men FC forkaster al lære om, at de gode gerninger er frivillige at gøre, for man kan ikke handle imod de gode gerninger og alligevel beholde troen, for dermed modarbejder man ånden og derved også troen (ibid., 944, 23-30).

### **2.b.c. Gode gerninger er et varsel om frelse.**

Om de gode gerningers plads i forhold til retfærdiggørelsen bliver dette primært berørt i FC artikel III, og der er ingen tilføjelser til dette emne, men i forbindelse med læren om, at de gode gerninger ikke er frivillige i den forstand, at man kan undlade at gøre dem, understreges det, at de til stadighed ikke kan eller må trækkes ind i artiklen om retfærdiggørelse, for de gode gerninger er ikke nødvendige for frelse, og al anden lære strider imod Paulus ord, hvor frelsen tilskrives Guds nåde og Kristi fortjeneste. Al anden tale bidrager til tillid i egne gerninger, og frarøver trøsten i evangeliet.

Gode gerninger er ikke skadelige for frelsen, for først når de gode gerninger trækkes ind i artiklen om retfærdiggørelse, og bruges til eller trækkes ind i egen retfærdighed er de til skade, hvilket bevidnes ved Paulus i Fil 3,7ff. Det skyldes ikke de gode gerninger i sig selv men mistilliden til Guds ord.

---

<sup>10</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 399, 27f)

De gode gerninger er hos de troende et varsel om frelse (Fil 1,28)<sup>11</sup>, de er Guds vilje, og de behager ham for Kristi skyld. Derfor må al lære om at gerninger er skadelige forkastes, når det siges uden forklaring og henvisning til skriften, for de kristne tilskyndes og formanet til de gode gerninger, og derfor må denne påstand ikke tåles (ibid., 950, 10-40).

De gode gerninger bevarer ikke i sig selv den troende i frelsen, men FC afviser den epikuræiske tanke, at troen og retfærdigheden ikke kan mistes pga. nogen synd eller onde gerninger, og på trods af den troendes strid mod Helligånden og hengivelse til synden alligevel beholder troen og nåden, med henvisning til 1Kor 6,9f m.fl.(ibid., 947, 26-38), for de gode gerninger er til for at befæste (ibid., 948, 8) kaldet, og forblive i det ved ikke at synde. Den troende er dog ikke overladt til sine egne gerninger, for troen er ikke kun adgang til nåden, men at vi står i nåden, og kan rose os af den fremtidige herlighed. Altså er troen begyndelsen, midten og enden, og derfor eneste middel til frelse og bevarelse hos Gud (ibid., 948, 36).

## 2.c. Sammenfatning

Guds retfærdighed er ved troen i mennesket, men dette som konsekvens af retfærdiggørelsen og troens tilstedeværelse i mennesket er ikke retfærdiggørende i sig selv, for retfærdigheden er udelukkende tilgivelse af synder og "Guds nådige antagelse af fattige syndere alene for Kristi lydigheds og fortjenestes skyld." (ibid., 933, 12-17)<sup>12</sup>.

Hvis ikke Kristus var Gud, ville menneskets naturs lydighed og lidelse heller ikke kunne regnes os til retfærdighed. På samme måde ville Guds natur ikke kunne blive os til retfærdighed, hvis ikke Kristus blev menneske. Derfor regnes Kristi lydighed os til retfærdighed. Hverken den menneskelige eller guddommelige natur kunne alene gøre fyldest for al verdens synd overfor Gud. Pga. hele Kristi persons lydighed er det en hel forsoning for mennesket. Ved lydigheden er Guds retfærdighed sket fyldest. Dette er vor retfærdighed åbenbart i evangeliet (ibid., 934, 12-18). Derfor kan ingen gerning gøre nogen forskel for retfærdiggørelsen, for enhver god gerning fødes ud af den tro der regnes mennesket til retfærdighed, og deraf kan det understreges at troens retfærdighed virkelig er for fattige syndere (ibid., 913, 7), for synderen har intet at bidrage med. De gode gerninger kan ikke undlades, men har ingen indflydelse på retfærdiggørelsen, derimod tjener de til Guds ære, og holder den troende fast i det kald, Gud har givet. De gode gerninger er adskilt fra artiklen om retfærdiggørelse, og FC holder en skarp linje imellem de to artikler, så at ingen kan have tillid til egne gerninger i forhold til frelsen.

---

<sup>11</sup> Alle bibelvers er fra Bibelen, Det danske bibelselskab, 1992.

<sup>12</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 464, 11f)

### 3. Sermo de duplici iustitia.

#### 3.a. Beskrivelse af den første og den anden retfærdighed.

I Duplici skelner Martin Luther mellem den første retfærdighed<sup>13</sup> og den anden retfærdighed<sup>14</sup>, i det retfærdigheden er dobbelt, ligesom synden også er det (WA 2, 145, 7-8).

Den første retfærdighed er en fremmed og indgydt retfærdighed, en udefrakommende retfærdighed, hvori den troende har sin retfærdighed overfor Gud igennem troen på Kristi retfærdighed (ibid., 145, 9-11 ). Derfor kan den troende sige, at "meum est quod Christus vixit, egit, dixit, passus est, mortuus est, non secus quam si ego illa vixissem, egissem, dixissem, passus essem et mortuus essem." (ibid., 145, 16-18). Derfor er Kristi retfærdighed også den troendes retfærdighed og kan sige, at denne fremmede retfærdighed er lige så gyldig, som var det én selv, der havde gjort det. Denne retfærdighed er givet af nåde og barmhjertighed, og skyldes ikke vor egen gerning (ibid., 145, 31ff)<sup>15</sup>. Den første retfærdighed opsluger peccatum originale<sup>16</sup> i enheden med Kristus, og derfor kan synden ikke eksistere i den troende (ibid., 146, 12-16).

Den anden retfærdighed er "est nostra et propria" (ibid., 146, 36), men dette forstået som frugten og værket af den første retfærdighed (ibid., 147, 7). Derfor er det også en forsættelse af uddrivelsen af Adam, som blev påbegyndt i den første retfærdighed (ibid., 146, 32f), og som virker i den troendes liv ved åndens frugter. Derved fuldendes den første retfærdighed ved den anden (ibid., 147, 12-14). Denne retfærdighed bruges ikke imod peccatum originale, som den første retfærdighed opsluger, men derimod "peccato actuali et proprio nostro" (ibid., 147, 24). Den anden retfærdighed er den troendes "Ja!" til Kristus igennem ord, kærlighed og gerninger.

#### 3.b. Samspillet mellem den første og den anden retfærdighed.

For at se på samspillet mellem den første og den anden retfærdighed, er det nødvendigt at se på to problemstillinger, der kan findes i talen om den anden retfærdighed. Luther nævner ægteskabsbilledet mellem Kristus og den troende, samt den fortsatte uddrivelse af Adam, der "fuldender den første" retfærdighed (ibid., 147, 12). Hvordan skal disse to udsagn forstås, når de hører den anden retfærdighed til, og når "Prima est aliena et ab extra infusa" (ibid., 145, 9), og derfor udelukker nogen form for egen indflydelse og gerning i retfærdiggørelsen. Hvad betyder den kristnes "Ja!" til Kristus, hvis ikke det har indflydelse på retfærdiggørelsen, og hvordan kan Luther sige, at den anden retfærdighed fuldender den første, når han siger om den første, at "Haec est qua Christus iustus est et iustificans per fidem," (ibid., 145,

---

<sup>13</sup> iustus aliena.

<sup>14</sup> iustus actualis.

<sup>15</sup> Og (WA 2, 146, 29-30)

<sup>16</sup> Det er arvesynden, retfærdigheden opsluger jf. WA 2, 146,30-31.

9f)? Disse spørgsmål ligger i sammenhæng med Luthers afrunding af afsnittet om den første retfærdighed; "Non enim tota simul infunditur, sed incipit, proficit et perficitur tandem in fine per mortem." (ibid., 146, 34f). Hvordan kan Luther sige, at retfærdigheden ikke er hel, under artiklen om retfærdiggørelse, når han tidligere har pointeret, at denne retfærdighed netop ikke er menneskets egen men Kristi? Indgår der i Luthers forståelse af retfærdiggørelse en tanke om synergisme?

Det er disse spørgsmål, jeg ønsker at finde svaret på, for at nå ind til en forståelse af samspillet mellem den første og den anden retfærdighed, og dermed finde en løsning på forskelligheden mellem Konkordieformlen og den unge Luthers retfærdighedsforståelse.

### 3.b.a. Den anden retfærdighed svarer "Ja!" til Kristus.

#### 3.b.a.a. Luther taler ikke om synergisme.

Det vil virke uforståeligt, og meget imod Luthers lære, at der i beskrivelsen af den anden retfærdighed, pludselig skulle blive argumenteret for en synergisme. Derfor vil jeg standse kort op, og fremhæve en række Luther-citater, der viser Luthers syn på gerningernes plads i forhold til retfærdiggørelsen.

"Haec igitur iusticia aliena et sine actibus nostris per solam gratiam infusa nobis, trahente intus scilicet patre nos ad Christum, opponitur peccato originali, quod alienum similiter est sine nostris actibus per solam generationem nobis cognatum et contractum." (WA 2, 146, 29-32). "Se, når du således griber om Kristus som en gave, der er givet dig i eje, og ikke tvivler på det, så er du en kristen, og troen frelser dig fra synd, død og helvede og gør, at du overvinder alle ting." (WA X,1,1, 12,7-10; oversættelse fra Luther 1994, 177, 12-15). "Håbet forventer nemlig ikke vreden, men herligheden, sådan som det hedder i Tit 2 – men ikke i kraft af gerningerne, nej, i kraft af Guds barmhjertighed" (WA 8, 81, 25f; oversættelse fra Luther 1995, 103, 15-17). "den retfærdige skal leve af tro, og troen er det, hvormed han bliver regnet for retfærdig for Gud" (WA 6, 211,2-4; oversættelse fra Luther 1962, 162n).

Luther giver altså ingen plads til gerningerne i retfærdiggørelsen, men alene Kristus der igennem sin egen retfærdighed frelser mennesket gennem tro.

Tanken om synergisme er dog naturlig i forbindelse med spørgsmålene i forrige afsnit. For hvordan skal den anden retfærdighed ellers forstås, hvis ikke som menneskets samarbejde med Gud om retfærdiggørelsen?

Det skal forstås anderledes end som synergisme, hvilket vil blive beskrevet nedenfor, ellers bliver Luthers tale om Kristus som den troendes retfærdighed blot tom snak, og derfor må bryllupsbilledet og Adams udslettelse forstås, som Luther mente det. Luther indleder talen om den anden retfærdighed ved at understrege, at der ikke er tale om synergisme (ibid., 146,36f), for den anden retfærdighed hverken tilføjer

noget, eller gør krav på indflydelse på den første retfærdighed, men virker sammen med den første retfærdighed. Dvs. at den anden retfærdighed står i et afhængighedsforhold til den første retfærdighed, og kan ikke eksistere uden den første retfærdighed; "Haec iusticia est opus prioris iusticiae et fructus atque sequela eiusdem" (ibid., 147, 7)<sup>17</sup>. De gode gerninger gøres på grund af nyskabelsen af mennesket, der er født af Ånden, til at gøre de gode gerninger, Åndens frugter, og ikke af egen vilje og kraft. Denne nyskabelse i Ånden er en konsekvens af den første retfærdighed, og må følge på den første retfærdighed, uden at gerningerne har nogen indflydelse på retfærdiggørelsen ved tro på Kristus. Derfor er alle gerninger også indesluttet under troen på Kristus, der for Luther står som den første og største gerning jf. talen om troen på Kristus i *Von den guten Werken* (WA 6, 196ff). Ikke en gerning der udføres ved egen vilje men er skænket, som også Ånden er skænket den troende.

### **3.b.a.b. Adam uddrives ved den første retfærdigheds frugt.**

Når Luther siger at "Haec iusticia perficit priorem" (ibid., 147, 12), er det ikke et udtryk for, at Kristi retfærdighed ikke er nok, eller er en ufuldendt retfærdighed, der ikke er nok til menneskets frelse, for Kristi retfærdighed er den troendes retfærdighed, og det er en ubegrænset retfærdighed, og dermed kan synden ikke være i den troende. Regin Prenter forstår udslettelsen af Adam som en bevægelse fremad, der består i, at Kristus i den første retfærdighed uddriver Adam mere og mere, mens den anden retfærdighed driver den første fremad i selvhad (had til kødet) og næstekærlighed, og dermed forsætter uddrivelsen af Adam. Dermed kan det siges, at den anden retfærdighed fuldender den første (Prenter 1977, 228, 1-10). Alt dette under fortegnet, at når Luther siger, at den anden retfærdighed er vor egen, er det forstået som, at den virker ud fra den troende, for den anden retfærdighed virker ikke ud fra menneskets egen vilje eller af egen kraft, men af Åndens tilstedeværelse i den troende som konsekvens af en levende tro. Fremskridningen har nøje sammenhæng med den større erkendelse af Kristus og troens vækst, hvilket Prenter også siger om troen og frugten; "Aber trotzdem mußte auch gesagt werden, daß die erste Gerechtigkeit, Christus selber, täglich Adam, den Urheber der Erbsünde in uns, mehr und mehr austreibt, je mehr der Glaube an Christus und die Erkenntnis Christi wächst." (Prenter 1977, 227, 23-26). Det er Kristus der uddriver Adam, og det er af Kristi retfærdighed der kan være tale om en fuldendelse af den første retfærdighed i den anden retfærdighed, for den anden retfærdighed er et værk og frugt af den første, og vil altid stride imod synden, for i troen kan synden ikke være, for der er Kristus med sin retfærdighed. "Troen skaper kærlighed og gode gerninger. Og gode gerninger kan styrke troen." (Modalsli 1995, 120, 32f)<sup>18</sup>. Dermed siger Luther ikke, at

---

<sup>17</sup> Desuden siger Luther, at "haec iusticia est prima fundamentum, causa, origo omnis iusticiae propitiae seu actualis, quia vere ipsa datur pro originali iusticia in Adam perdita et operatur id, immo maius quam illa iusticia originalis fuisset operata.", hvilket underbygger denne tanke yderligere. (WA 2, 146, 16-19)

<sup>18</sup> At gerninger kan styrke troen, kan opfattes som et provokerende udsagn, og dette vil blive behandlet senere.

det er Kristus der stilles op imod synden<sup>19</sup> i den anden retfærdighed<sup>20</sup>, for "Haec nunc est illa conversatio bona in operibus bonis" (WA 2, 146, 37f). Den anden retfærdighed er trefoldig i kampen mod kødet, i næstekærligheden og i guds frygt. Alt sammen skænket ved fornyelsen ved troen, og til brug i kampen mod Adam, og derved en styrkelse af troen og tilliden til Kristi gerning. Derved fuldender den anden retfærdighed den første, ikke ved egen gerning, men ved at lade Kristi gernings konsekvenser træde frem, og fortsætte det arbejde Kristus startede ved opgøret med peccatum originale, og dagligt bekende sig til dette ved at kæmpe mod kødet, leve i kærlighed til næsten og til Gud.

Er der så tale om indvirkning på frelsen? Nej, for uden Kristi retfærdighed, ville der slet ikke være nogen anden retfærdighed. Alle gerninger i kærlighed er frugt af den første, og kan derfor ikke bidrage med noget til Kristi retfærdighed, der er grundpillen i troen. "der Glaub ist der Baum, der als seine Früchte die guten Werke trägt." (Prenter 1977, 7)

### *3.b.a.c. Kristus giver alt igennem sit "tuus ego".*

Luthers "tuus ego" spiller en central rolle i forståelsen af bryllupsbilledet. Umiddelbart kan bryllupsbilledet forstås som, at det kræves af den troende, at gøre ligesom eller blive som Kristus for at få del i retfærdigheden; "Et in hoc imitatur exemplum Christi et conformis fit imagini eius." (WA 2, 147, 19), og "Igitur per iusticiam priorem oritur vox sponsi qui dicit ad animam 'tuus ego', per posteriorem vero vox sponsae quae dicit 'tua ego': tunc factum est firmum, perfectum atque consummatum matrimonium," (ibid., 147, 26-29). Mener Luther, at det kræver en tilkendegivelse i form af ord og gerning, for at den troende kan blive et med Kristus, og dermed få del i Kristi retfærdighed, og kan man dermed konkludere, at den troende bidrager til retfærdigheden igennem sine handlinger overfor og med Kristus?

Der er ingen tvivl om, at Luther peger på, vi har vor retfærdighed i Kristus<sup>21</sup>, og den troende med "tua ego" tilkendegiver denne sandhed, og i dette ikke søger sin egen frelse, men derimod andres frelse (ibid., 147, 30-32). Derfor ligger nøglen til forståelsen af bryllupsbilledet i "tuus ego". Når Kristus siger til mennesket, "tuus ego", tilsiges mennesket alt hvad der Kristus', og dette tilhører den første retfærdighed, mens

---

<sup>19</sup> Peccato actuali.

<sup>20</sup> Det er den anden retfærdighed der sættes op imod peccato actuali, mens Kristus sættes op imod peccatum originale. Kristi retfærdighed udsletter dermed ikke peccato actuali i mennesket, og derfor betegner Luther rettelig mennesket som simul iustus et peccator. Dertil skal dog siges, at den anden retfærdighed "est opus prioris iusticiae" (WA 2, 147, 7), og derfor kan det også siges, at Kristus er både den første og bagved den anden retfærdighed. For det er i efterfølgelse af Kristi eksepel og i det den kristne ikke søger sit eget, at den anden retfærdighed stilles op mod peccato actuali. (ibid., 147, 19-33).

<sup>21</sup> Her henvises til Luthers præcise beskrivelse andetsteds; "Hovedsagen og det egentlige indhold i Evangeliet er, at du, *inden* du tager Kristus til forbillede, tager imod ham og erkender ham som gave, der er skænket dig af Gud og er *din*, sådan at, når du ser på ham eller hører, at han gør eller lider noget, at du da ikke tvivler på, at Kristus selv med sådan gerning og lidelse er *din*, som du kan stole lige så sikkert på, som om du selv havde gjort det, ja som var du Kristus selv." (Luther 1994, 175n). For Luther er Kristi "tuus ego" også et tilsagn om enhed mellem Kristus og mennesket, og kan allerede da siges at være en afvisning af, at der er noget retfærdiggørende eller bidragende til retfærdiggørelsen i menneskets "tua ego".

mennesket "per posteriorem"<sup>22</sup> svarer "tua ego". Svaret er altså ikke et spørgsmål om ord eller bekendelse, men en livslang fastholdelse igennem de gerninger retfærdigheden fordrer, og ikke hvad retfærdigheden kræver. Besvarelsen er ikke en egen viljes beslutning, men en del af troens konsekvenser, som Prenter formulerer det;

"Der menschliche Glaube muß als hörender Glaube dabeisein, wenn das Wort Gottes gesprochen wird. Er wird geboren, wenn er das »Tuus ego« Jesu Christi im Evangelium vernimmt. Aber der so geborene Glaube muß in uns leben, er muß anfangen, fortschreiten und vollendet werden, er muß durch uns wirken, er muß die aktuelle Gerechtigkeit in der Mortifikation des Fleisches, in der Nächstenliebe und in der demütigen Gottesfurcht im Zusammenwirken mit Christus hervorbringen, sonst stirbt er. Er muß sein »tua ego« hörbar, d. h. mit Werken gefüllt, sagen. So ist wirklich von einem echten Zusammenwirken des glaubenden Menschen mit dem redenden Gott im Zentrum der lutherischen Lehre, d. h. *in loco iustificationis*, die Rede." (Prenter 1977, 232, 21-31)

Luther vil med bryllupsbilledet ikke fremhæve nogen form for gerningsretfærdighed, men derimod de konsekvenser troen på Kristus har for mennesket. Menneskets "tua ego", har ingen retfærdiggørende virkning, for det er i troen på den retfærdige Kristus, at dette bliver sagt, og tjener til opretholdelse af troen og vandring i gode gerninger. For Kristus, er motivationen for de gode gerninger, og ikke omvendt, for det er ved troen på Kristi retfærdiggørende gerning, at fornyelsen kan sætte ind, og dermed også Åndens lov.

"Denne åndelige lov, *lex spiritualis*, består i kærlighed til Gud og til mennesker... Denne «Åndens lov» (Rom 8,2-4) «skrives ikke med bokstaver, uttrykkes ikke med ord, tennkes ikke med tanker. Den er selve den levende viljen og det virksomme livet.»" (Modalsli 1995, 104nff)

Derfor bidrager mennesket igennem sit "tua ego" ikke til retfærdiggørelsen, og gør i sine gerninger sig ikke fortjent til at være Kristus lig, men igennem troen på Kristus gives mennesket del i Kristus, og alt hvad der er Kristus', er den troendes, for "Den tro som gir frelse, er altså også de gode gerningers kildespring:" (Modalsli 1995, 120n). Mennesket er ikke i sig selv i stand til at gøre de gode gerninger, for den gode vilje udspringer af kærligheden til den barmhjertige Gud (Prenter 1956a, 150, 4). Kærligheden til den barmhjertige Gud kan kun opretholdes i det, at mennesket svarer "tua ego" til Kristi "tuus ego", for det er i Kristus retfærdigheden er, og griber mennesket ikke om Kristus, er det op til mennesket selv at præstere

---

<sup>22</sup> Her ikke tale om psykologisk bestemt *ordo salutis*. Fornyelsen/den nye lydighed er en del af retfærdigheden, samtidig med at den følger på retfærdigheden ved de gode gerninger (Højlund 1992, 39,6-10). Menneskets efterfølgende "tua ego" i form af de gode gerninger, kan ikke derfor komme af sig selv, men kræver Kristi retfærdighed og fornyelsen.

retfærdighed overfor Gud. I det tilfælde stiller mennesket sig uden for den barmhjertige Guds rækkevidde, for barmhjertigheden består i, at Gud af nåde skaffer mennesket retfærdighed ved Jesus Kristus, og skænker denne i dåben (Højlund 1992, 131, 5-7 og 16ff). Det er i denne tro, mennesket kan vide sig retfærdig, og gøre de gode gerninger af en fri vilje og uden et være bundet af lovens trældom. (Luther 1962, 163, 1ff). Derfor fastholder fornyelsen ved de gode gerninger mennesket ved Kristus, uden at de er til gavn for retfærdigheden.

### **3.b.b. Den første og den anden retfærdighed virker sammen.**

Luther giver som forklaret ovenfor ikke udtryk for synergisme, og adskiller retfærdiggørelsen fra fornyelsen. Fornyelsen bidrager intet med til retfærdiggørelsen. Hvordan forholder de to retfærdigheder sig i så fald til hinanden, idet, at de bindes så tæt sammen? Prenter peger på et særligt forhold der kan gøre sig gældende; "Mennesket kan ikke fylde sin plads i kald og stand alene i kraft af troens frivillighed. For så måtte det allerede være en engel og ikke have noget modstræbende kød i sig." (Prenter 1956b, 159, 19). Syndens stadige eksistens i det kødelige menneske vil indtil døden kæmpe imod troen, og derfor kan troen ikke i sig selv bære frivilligheden og glæden til de gode gerninger. Citatets sammenhæng taler om iustitia civilis, og lovens tvang til glæde for troen, og jeg vil berøre dette emne senere. Citatet må dog også gøre sig gældende for den anden retfærdighed, for af hvad årsag er Ånden ellers givet til den troende? Nu citerer Luther Joh 3,6 (WA 2, 147, 11) og peger på forskellen mellem at være født af kød og være født af Ånden. Ved at være født af Ånden, er også den gode vilje til at gøre de gode gerninger og elske sin næste til stede, og disse tjener til styrkelse af troen og dermed til troens vished og udholdenhed (Modalsli 1995, 123, 21ff). Når troen styrkes, så uddrives Adam desto mere. Når troen svækkes, får Adam mere magt<sup>23</sup>. Gerningerne står ikke alene eller uafhængigt, og mennesket er ikke efterladt til at klamre sig til troen ved sig selv, men har fået fornyelsen ved Ånden, der fordrer de gode gerninger. Derfor er Kristus menneskets retfærdighed ved troen, og troen styrkes ved de gode gerninger gjort i kærlighed til ære for Gud og glæde for mennesker, for ved udførelsen af disse gerninger dræbes Adam mere og mere, og derfor tjener de gode gerninger til opretholdelse af troen, og dermed forbliven i retfærdigheden.

"Saken er jo at Luthers teologi kan sies å være resultatet av en analyse av formelen tro og kjærlighet eller tro og gjerninger. I analysen bliver der skjelnet, men ikke skilt. Troen og kjærligheten med dens gjerninger hører sammen, slik som evangeliet og Guds bud hører sammen." (Modalsli 1995, 119m)

---

<sup>23</sup> Hermed ikke sagt at troens størrelse er afgørende for frelsen. Den der har del i Kristus, har del i hele Kristus, og dermed helt retfærdiggjort, for spørgsmålet handler ikke om stor eller lille tro, men om mennesket er placeret i locus iustificationis – den frelsende retfærdighed, og dette sker ved troen. (Modalsli 1995, 97-98).

Luther skiller ikke troen og gerningerne, men troen og gerningerne står i et afhængighedsforhold til hinanden. Med troen kommer kærligheden og de gode gerninger, og de gode gerninger styrker den frelsende tro. Der er en forskel på troen og gerningerne, ligesom der er forskel på retfærdiggørelsen og fornyelsen, men alligevel kan eller må de ikke skilles ad, for de tjener hinanden. Dermed fås et samvirke mellem den første og den anden retfærdighed, men ikke tale om en synergisme, for det vil altid være Kristus der retfærdiggør, og soner den synd der står i vejen mellem Gud og mennesker, og derudfra at gerningerne virker, som Prenter også formulerer det;

”Aber es handelt sich um eine von der synergistischen Idee des Zusammenwirkens Gottes und des Menschen mit Gott radikal verschiedene Lehre. Sie ist kein verbissener Anti-Synergismus. Sie spricht im Gegenteil positiv von dem Zusammenwirken des Menschen mit Gott, aber in einer solchen Weise, daß ein Synergismus überhaupt nicht mehr entstehen kann.” (Prenter 1977, 232nff)

### 3.b.c. Gerningerne afslører og bekæmper kødet.

Når nu den anden retfærdighed ikke har indflydelse på den første retfærdighed, men samtidig står i et samspillende forhold til den første retfærdighed, hvilken funktion spiller gerningerne i så fald, og hvordan forstås iustitia civilis ind i dette? Umiddelbart kan det virke overflødigt at bringe den tredje retfærdighed ind, men som Prenter peger på, har iustitia civilis indflydelse på den anden retfærdighed (Prenter 1956b).

Luther opfatter det første bud i loven som troen, og dermed kan alle bud sammenfattes i dette ene. Troen er tillid til Guds nåde og barmhjertighed, og hvor denne tro er, kommer enhver god gerning af sig selv, og derfor er enhver gerning gjort i tro derfor god. Når en gerning er gjort i kærlighed til os selv, er denne gerning gjort ved os selv alene og derfor kødelig og imod Gud (Prenter 1956a, 149)<sup>24</sup>. Af denne årsag tjener enhver god gerning, at Gud æres i hjertet, og modtager menneskets lovprisning (WA 6, 218, 1-7; 222, 4-12). Dette er hvad Luther beskriver i tredje afsnit om hvordan den gode vandring i gode gaver giver sig til udtryk (WA 2, 147, 3). Dette hænger dog nøje sammen med det afsnit, næstekærligheden, for hvor kærlighed til Gud træder frem, træder også kærligheden til næsten frem. Den kristne udlever Kristi omsorg i kærligheden til næsten og danner et livssamfund med Kristus igennem de gode gerninger og tjenesten for andre igennem omsorg for mennesker, og dette for at bringe mennesker til Kristus. Igennem dette livssamfund med Kristus er den troende én ånd med Kristus, og da bliver hovedsagen at bringe mennesker til tro og frelse (Modalsli 1955, 145-147). Første del i den gode vandring består, ”Primo in mortificatione carnis et crucifixione concupiscentiarum erga seipsum,” (WA 2, 148,38f), og er i sammenhæng med de to førnævnte, for hvor Kristus træder frem, træder kødet, begæringerne og egenkærligheden tilbage, for

---

<sup>24</sup> Se også (WA 6, 204, 25f; 205, 6-8; 206, 13-18)

Kristus kan med sin retfærdighed ikke være til liv sammen med synden, og synden må derfor vige pladsen, der hvor Kristus får lov at træde frem. I dette følger også en syndserkendelse, en erkendelse og bekendelse af sig selv som kødelig, synder og uden godhed, for den godhed vi har, som tæller for Gud, har vi fået i kraft af troen, hvilket er det eneste gode og den største gerning (Prenter 1956a, 151, 13-32). Derfor tjener de gode gerninger til Adams nedbrydelse, og den troende tjener Gud ved sine gerninger og gør Guds vilje.

Hvor den første retfærdighed retfærdiggør os, fuldender den anden den første ved den daglige uddrivelse af Adam, mens *iustitia civilis* tjener udelukkende i forholdet til mennesker. Enhver gerning gjort i tro er god overfor Gud, men gerninger gjort i *iustitia civilis* er menneskelige og derfor onde. Ikke overfor mennesker, men for Gud, da de er gjort ud fra straf eller belønning. *Iustitia civilis* er en kødelig retfærdighed, og hører til det gamle menneske, og tjener intet overfor Gud (Prenter 1956b, 153-154). Alligevel kan *iustitia civilis* tjene til noget godt for den troende, for den kan tjene til den anden retfærdighed ved at underlægge kødet tugten i *iustitia civilis*, "selvom den ikke gælder som retfærdighed *"coram Deo."*" (ibid., 156, 29). Ved at holde de verdslige love bekæmpes kødet, og derfor har *iustitia civilis* værdi i denne sammenhæng. Det er dog kun troen der er gældende overfor Gud, og derfor også troen der holder *iustitia civilis* på sin plads, hvor den tvinger det gamle menneske, og derfor kan den være Gud til behag i troens fortegn, for den troende udfører alle gerninger frit og villigt, og bruger kun *iustitia civilis* i bekæmpelse af det gamle menneske (ibid., 157, 26 - 158,8). Menneskets vilje til det gode og dets godhed der har betydning i *iustitia civilis* tæller, men ikke overfor Gud og retfærdigheden, for mennesket er kødeligt og søger sit eget, hvilket er modsat af troens konsekvenser i den anden retfærdighed (Højlund 1995, 14, 8-25).

### 3.b.d. Kristus er både gave og eksempel.

Kristus er menneskets retfærdighed, men er også eksempel for mennesket gennem sine gerninger. Enhver god gerning den troende gør udspringer af troen, og er Gud til behag, men mennesket har ingen fortjeneste i de gode gerninger. Derfor skal der også skelnes mellem Kristus som gaven og Kristus som eksempel. For gerninger uden troen, gerninger uden grebet om Kristus, kan ikke retfærdiggøre mennesket (WA 6, 211, 4-7). Det fratager dog ikke vigtigheden i Kristus som eksempel, for mennesket kan intet godt gøre i sig selv (ibid., 268, 24-27), og har brug for Kristi virkning gennem gaven og eksemplet. Gaven og eksemplet kan ikke skilles ad, men det er i gaven, menneskets retfærdighed ligger.

"Om dette siger Esaias kap. 9 (Es 9,6): "Et barn er født os, en søn er os givet". Er han givet os, så må han være *vor*, så må vi også tage imod ham som *vor* egen... Se, når du således griber om Kristus som en gave, der er givet dig i eje, og ikke tvivler på det, så er du en kristen, og troen frelser dig fra synd,

død og helvede og gør, at du overvinder alle ting... Når du på denne måde har Kristus som din saligheds grund og højeste gode, så følger den anden side, at du også tager ham til forbillede og også hengiver dig til at tjene din næste, således som du ser, at han har hengivet sig for dig" (WA X,1,1, 12, 4-15)<sup>25</sup>

Eksemplet er uden for artiklen om retfærdiggørelse i den forstand, at den fordrer gerningerne, men ikke gør nogen til kristen, for gerningerne i sig selv opfylder ikke det første bud, og må derfor ske af tro for ikke at være synd. Kristus er et forbillede, et eksempel, og skal følges i dets yderste konsekvens (WA 6, 11, 4f), men Kristus er mere end dette, netop hvad Luther beskriver i ovenstående citat. Kristus er det højeste gode, og i ham skal mennesket have sin salighed, ved gaven, og ikke ved de gode gerninger efter Kristi eksempel, for da vil der ikke være forskel på Moses og Kristus, og Kristus vil svinde ind til et forbillede (ibid., 10,20 – 11,18). Derfor kan Luther også slutte følgende; "Kristus som gave nærer din tro og gør dig til kristen. Men Kristus som forbillede (ind)øver dine gerninger." (ibid., 12, 17-19)<sup>26</sup>.

---

<sup>25</sup> Oversættelse fra (Luther 1994, 177, 9-21)

<sup>26</sup> Oversættelse fra (Luther 1994, 177, 23f)

## 4. Konkordieformlen og den unge Luther.

Siger FC og den unge Luther så noget forskelligt? Er der nogen grundlæggende forskelle på FC og den unge Luthers forståelse af retfærdiggørelse og fornyelsen? I artiklen om retfærdiggørelse, er der enighed om Kristus som menneskets retfærdighed, og der er også enighed om gerningernes placering i forhold til retfærdiggørelsen, hvilket jeg vil vise om lidt. Alligevel er der en forskellig vægtlægning i fremstillingen af retfærdigheden, at det kan bidrage til forskellige syn på retfærdiggørelsen og de gode gerningers samspil.

### 4.a. Menneskets retfærdighed er fremmed.

Nu har jeg lagt op til, at der er tale om forskelle mellem FC og Luther, men inden jeg vil beskæftige mig med dem, er det vigtigt at slå fast hvad de begge siger om retfærdiggørelsen og de gode gerningers placering. Først og fremmest bliver mennesket retfærdiggjort ved tro på Kristi retfærdighed der tilregnes mennesket ved Guds nåde og barmhjertighed (FC, 784,30). Dette er den retfærdighed der gælder for Gud, og den er fremmed for mennesket, i det den er udefrakommende og ikke har sin grund eller fortjeneste i mennesket (ibid., 782, 30-36). Samme siger Luther, at "Prima est aliena et ab extra infusa." (WA 2, 145,9). Retfærdigheden er ikke af eller fra mennesket men Kristi retfærdighed, Kristus der retfærdiggør gennem troen. Retfærdigheden bliver menneskets gennem tro, for "Vi tror, lærer og bekjenner at troen er det eneste middel og vektøy som vi kan gripe Kristus med og i og med ham den «rettferdighet som gjelder for Gud»" (FC, 782, 40ff)<sup>27</sup>. Retfærdigheden er ikke af eller fra mennesket, og som Luther siger ved understregning af retfærdighedens ophav, at "Igitur per fidem in Christum fit iusticia Christi nostra iusticia et omnia quae sunt ipsius, immo ipsemet noster fit." (WA 2, 146, 8f). Retfærdigheden overfor Gud er ikke noget mennesket bærer i sig selv, sin tro eller ved sine gerninger men alene ved troen på Kristus som menneskets retfærdighed. Det er dermed ikke troen, der er retfærdig men Kristus, der ved Guds nåde og barmhjertighed er skænket mennesket, og derfor når mennesket griber i tro om Kristus, har det del i Kristi retfærdighed. Når FC kan kalde artiklen for troens retfærdighed, er det ikke fordi, at troen i sig selv er retfærdighed for mennesket, men "«Bare ved troen» på Kristus bliver vi rettferdige og salige" (FC, 784, 19f)<sup>28</sup>. Derfor er det igen en understregelse af den fremmede retfærdighed, der bliver mennesket til del igennem troen, og mennesket har derfor intet at rose sig af overfor Gud. Luther peger blandt andet på denne konsekvens som troen har for mennesket; "Omnia ergo sunt nostra, quaecunque habet Christus gratis et indignis ex pura misericordia donata, cum potius iram et damnationem meruerimus, pariter et infernum." (WA 2, 145, 31ff).

---

<sup>27</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 396, stk. 5)

<sup>28</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 397, 22f)

#### 4.b. De gode gerninger udspringer af troen.

Gerningerne følger på en levende tro, mens en død tro intet bringer frem for Gud. Den levende tro, er en tro der gør de gode gerninger af frivillighed, og ikke søger sit eget. De gode gerninger er udtryk for, at Ånden er i mennesket og dette ved troen på Kristus som menneskets retfærdighed. De gode gerninger er Åndens frugter, og disse gøres i frimodig tjeneste for Gud (FC, 941, 4-19). Luther beskriver samme syn på gerningerne (WA 2, 146, 36-38; 147, 7; 147, 30-32). I troen sættes mennesket fri til at gøre de gode gerninger af et glad og villigt hjerte, og gør disse i tillid til og glæde over at Kristus har sagt "tuus ego".

Gerninger er til for at tjene næsten og Gud, og er Gud til behag på grund af troen på Kristus (FC, 940, 20-27), og skal bruges i kampen mod kødet, for at blive i troen (ibid., 947, 11-25; 948, 1-22). Luther peger på trefoldigheden af gerningernes betydning i Tit 2,12, og påpeger hvordan mennesket med sine gode gerninger, ikke kun tjener næsten og Gud, men også sig selv i den daglige korsfæstelse af kødet. En kamp mod synden for at blive i troen. Den kristne står dog ikke alene med sin egen tro og vilje, men står med sin sikkerhed i Kristus og kan med Helligånden derfor tage kampen op mod kødet (FC, 950, 10-24; WA 2, 147, 7-12).

#### 4.c. Kristus giver ejerskab i retfærdigheden.

Troen retfærdiggør ved Kristi retfærdighed, men hvordan forstås den fremmede retfærdighed hos henholdsvis FC og Luther? FC bruger en række ord der muligvis siger noget andet Luther. I FC bliver den kristne taget til nåde hos Gud, og betragtet som retfærdig (FC, 782, 38f), og "Denne rettferdighet blir tilbuddt oss av Den Hellige Ånd ved evangeliet og i sakramentene og anvendt, tilegnet og mottatt ved troen." (FC, 919,12-15)<sup>29</sup>. Så vidt også Luther, men Luther går alligevel et skridt videre i sin forståelse af menneskets nye status i kraft af den fremmede retfærdighed. For "'meum est quod Christus vixit, egit, dixit, passus est, mortuus est, non secus quam si ego illa vixissem, egissem, dixissem, passus essem et mortuus essem.'" (WA 2, 145, 16-18), "at qui credit in Christo, haeret in Christo, estque unum cum Christo, habens eandem iusticiam cum ipso." (ibid., 146, 14f), og "in iusticia tua libera me, non 'in mea', sed 'in tua', inquit, id est in iusticia Christi dei mei," (ibid., 146, 21f)<sup>30</sup>. Den kristne har derfor ved troen ejerskab i retfærdigheden, ikke ved egen gerning men ved Kristi. Hvor FC i artiklen om troens retfærdighed fokuserer på tilegnelsen af retfærdigheden, forsvinder noget af Luthers radikalitet, der virkeligt gør Kristi retfærdighed, Guds retfærdighed, til den kristnes retfærdighed. Luther afskriver ikke, at mennesket stadig er synder, og gør heller ikke retfærdigheden til menneskets egen gerning, men ved troen får mennesket del

<sup>29</sup> Oversættelse fra (Konkordieboken 1985, 456, 18-19)

<sup>30</sup> Samme tanke gør sig gældende i "Eyn kleyn unterricht" (WA X,1,1, 11,12-18)

i alt hvad Kristus har. Hvor FC har stort fokus på Guds nåde og barmhjertighed, har Luther et større fokus på Kristi "tuus ego", hvor retfærdigheden gives til den kristne.

#### 4.d. Afhængighedsforhold mellem retfærdigheden og gerningerne.

Både FC og Luther slår fast, at gerningerne ikke tjener til retfærdighed, men er frugt af troen. De gode gerninger er gjort i frivillig ånd, men gerningerne er alligevel ikke frivillige at gøre, for de er også at forstå som den nye lydighed. Den kristne gør de gode gerninger med et glad og villigt sind, for det er ikke længere loven men Ånden, der fordrer de gode gerninger (FC, 787, 3f; 787, 19-23; 788, 11-19) og (WA 2, 147, 24-26; 147, 7; 147, 15-18). FC adskiller sig dog fra Luther på forståelsen af gerningernes afhængighedsforhold til retfærdighedens locus<sup>31</sup> og omvendt. Luther siger som FC, at loven og gerningerne er uden for dette locus, for her gør alene Kristi retfærdighed sig gældende. Gerningerne er dybt forplantet i retfærdigheden, og har sin rod i troen, og med Luthers trefoldige betydning af gerningerne, gør gerningerne sit til ikke at løsrive sig fra sit locus i troens retfærdighed. Gerningerne bidrager ikke til retfærdigheden, men udspringer af denne og tjener til styrkelse af troen, og dermed at mennesket forbliver i troen og retfærdigheden<sup>32</sup>. Dette er ikke menneskets fortjeneste men Åndens, der gives ved troen, og virker til gode for menneskets bevarelse i troen og dermed i retfærdigheden. Derved flettes Luthers syn på menneskets retfærdighed og de gode gerninger tæt sammen, uden at Luther bringer de gode gerninger ind i locus iustificationis. Luther skelner mellem troen og gerningerne, men han adskiller dem aldrig, for troen og kærligheden kan ikke adskilles (Modalsli 1995, 119), præcis som Luther også beskriver det i bryllupsbilledet, hvor ægteskabet fuldbyrdes med menneskets "tua ego", men retfærdigheden kommer ikke først ved menneskets svar, for Kristus har allerede sagt "tuus ego", hvorved den kristne får del i alt hvad Kristus er og har; retfærdig overfor Gud. Den kristne gør med sit svar sig de gode gerninger, hvilket er med til at holde den troende fast i troen og i Kristi "tuus ego". Når kampen mod kødet, kærligheden til næsten og fromheden overfor Gud ophører, da ophører menneskets "tua ego". Derfor har gerningerne hos Luther en større betydning for troens liv, end det bliver udlagt i FC. FC underspiller gerningernes rolle i forhold til menneskets bevarelse i troen, hvilket kan skyldes et fokus på den adskillelse af gerninger og retfærdiggørelse, som FC netop tog afstand fra. Dermed kan der være tale om strejf af ordo salutis i FC, en bestemt psykologisk udvikling i retfærdiggørelsen. Selv om det ikke bliver sagt direkte, kan det udledes af FC, at den nye lydighed først

---

<sup>31</sup> Hvad angår forståelsen af locus iustificationis henviser jeg til Modalsli 1995, 97-98. Her beskriver Modalsli locus iustificationis, som den frelsende retfærdighed. Det sted hvor mennesket står ren overfor Gud.

<sup>32</sup> Igen må det understreges at på trods af den første og den anden retfærdigheds tætte bånd, er gerningerne uden for artiklen om retfærdiggørelsen, men gøres gerninger i egoisme, da, fjerner den troende sig fra troen og i sidste ende fra Kristus, retfærdigheden. Mennesket kan altså godt flytte sig selv fra retfærdighedens locus, og de gode gerninger tjener til at dette ikke sker.

kommer efter retfærdiggørelsen og ikke samtidig. Om denne ordo salutis er tilsigtet eller blot et spørgsmål om den rette forståelse af ord, er svært at afgøre. Ikke desto mindre er tanken om ordo salutis ikke fraværende i ortodoksien, som Prenter også beskriver det (Prenter 1962, 10-15). Se bl.a. (FC, 925, 1-4; 927, 40ff). For Luther er det dog alt eller intet (Prenter 1962, 10-15). Med retfærdiggørelsen kommer også fornyelsen for de lever og eksisterer sammen side om side, men har hver sin funktion. FC giver ikke direkte udtryk for, at retfærdiggørelsen kommer før fornyelsen, men ansatserne til denne tanke kan udledes af FC. Hos Luther må tanken om ordo salutis dog afvises, særligt med hans forståelse af både retfærdiggørelse og fornyelse indesluttet under donum (Højlund 1992, 40-41).

## 5. Konklusion

Både Luther og FC afviser enhver gernings indflydelse på artiklen om retfærdiggørelse. Retfærdiggørelsen er alene resultat af Kristi værk igennem sin lydighed, lidelse og død, og Kristi retfærdighed regnes på grund af Guds nåde og barmhjertighed den troende til retfærdighed. Gerningernes plads er i den fortsatte kamp mod synden, ikke en synd der gør uegnet til frelse, for den troende har sin retfærdighed i enheden med Kristus, men for at styrkes i troen og leve troens og åndens liv, og forsat kæmpe for at leve efter Guds vilje. Konkordieformlen sætter et skel mellem retfærdiggørelsen og fornyelsen, og på trods af dens vægtlægning på gerningernes udspring fra retfærdiggørelsens konsekvenser, overses dette lettere i den fortsatte udredning af forskellen mellem de to, og dette bidrager til en forståelse af FC's udlægning af fornyelsen, som stående mere eller mindre løsrevet fra retfærdiggørelsen. Dette virker ikke til at være formålet med FC, men samhörigheden forsvinder let i de mange formuleringer om retfærdiggørelse ved tro og ikke ved noget andet, samt gerningernes vigtighed men uvæsenlighed for frelsen.

Luther adskiller på samme måde som FC retfærdiggørelsen og gerningerne, og sætter gerningerne som konsekvens af retfærdiggørelsen. Disse to skal ikke adskilles, da de hænger uløseligt sammen, men retfærdiggørelsen virker uafhængigt af gerningerne, hvorimod de gode gerninger ikke virker for sig selv udenfor retfærdiggørelsen locus.

Begge er de enige om at gerningerne ikke bidrager til retfærdiggørelsen, men Luthers vægtlægning af den troendes "Ja!" til Kristus og den vedblivende uddrivelse af Adam som fuldendelsen af den første retfærdighed, peger på, at gerningerne er mere end blot en konsekvens af retfærdiggørelsen, for gerningerne tjener til styrkelse af troen og den troendes forbliven i retfærdigheden. Her ikke sagt, at troens størrelse er afgørende for frelsen, men at hvor Helligånden lever i den troende, da vil den troende tjene Gud og medmennesket i kærlighed til Gud og næsten, og derfor vil Åndens frugter virke til gode for den troende, uden at dette er målet med gerningerne, for gerningerne er til for både en selv, næsten og Gud (WA 2, 146, 37 – 147, 6). Derfor udspringer gerningerne af retfærdiggørelsen ved Kristus, givet af nåde i dåben til tro (Højlund 1992, 131, 6-7), og arbejdet med at blive i kaldet er en daglig omvendelse, hvor Helligånden vejleder og arbejder i og med den troende, som må gribe om Kristus og derfor med sin nye vilje og Helligåndens tilskyndelse gør de gode gerninger, hvilket tjener, ikke bidrager til, retfærdigheden.

FC og den unge Luther har ikke forskellige grundlæggende syn på frelsen og dennes opnåelse, og der er heller ikke væsentlig forskel på synet på gerningernes plads. Dog kan det siges, at Luther i sin fremstilling i Duplici, er mere radikal i sin forståelse af gerningernes betydning for troen og dermed gerningernes betydning for menneskets forbliven i troen. Kristi retfærdighed rækker helt ind i mennesket, fornyer den troende og bevarer det ved Ånden.

Ord: 8470

## Abstract

By analyzing *Sermo de duplici iustitia* by Martin Luther, and his understanding of the two-fold righteousness, I will show there is a different kind of view on the justification and the good works, and their mutual relation at the young Luther, than we find in The Formula of Concord.

The Formula of Concord split up “The Righteousness of Faith” and “Good Works” in two articles, where it describes the locus of the justification for God and the locus of good works. The good works have no impact on the justification, since no good deed can solve the problem of the original sin, and therefore no man is able to justify himself before God. Only Christ saves by his righteousness, which he gives to man through baptism and man seize and hold on to it in faith, all by the grace and mercy of God. The good works follow on to the faith, and shows a living faith. The good works are not necessary for salvation, and cannot save.

Luther shows how the twofold righteousness is inseparable, and works together for the believer. Only the first righteousness, Christ, saves, but by the good works the believer completes the first righteousness by the constantly expelling of Adam. This is done in answering Christ’s “tuus ego”, the justifying act, with the humans “tua ego”. By that the believer daily fights the flesh, and loves and serves his neighbor and God. These good works are the fruit of the justification in Christ, and cause the faith’s growth in the believer. Thus, the good works and the justification by Christ work together for the believer’s staying in faith.

This distinction between justification and the good works is somehow insufficient in The Formula of Concord, and the result is a far greater separation between those two, than probably intended. Luther’s distinction, not separation between faith and the good works, unveils a close dependence between the first and the second righteousness, which results in the salvation of man by Christ through the grace of God, and the believer’s continuously growth in faith by good works.

## Litteraturliste

### Fællespensum

Højlund, Asger Chr.

1992 *Ved gaven helbreder han naturen*, Forlaget Kolon, Århus, s. 21-86 og 128- 140

Luther, Martin

1884a *Sermo de duplici iustitia*. 1519, i *D. Martin Luthers Werke, Kritische gesamtausgabe,, bd. II, Weimar, (WA 2)* s. 143 – 152.

Oversættelse fra:

1992 Sermonen om den dobbelte retfærdighed 1519, i *Martin Luther, Skrifter i udvalg, bd. 6*, Credo Forlag København, s. 10-21.

1889 *Rationis Latomianae confutatio*. 1521, i *D. Martin Luthers Werke, Kritische gesamtausgabe, bd. VIII, Weimar (WA 8)*, s. 43-128.

Oversættelse fra:

1995 *Mod Latomus 1521*, i *Martin Luther. Skrifter i udvalg, bd. 8*, Credo Forlag, København, s. 95-191.

### Særpensum

Højlund, Asger Chr.

1995 Indledning i *Mod Latomus. Om synd og nåde, Martin Luther. Skrifter i udvalg, bd. 8*. Credo Forlag, København, s. 9-22

Kolb, Robert.

1999 Luther on the Two Kinds of Righteousness; Reflections on His Two-Dimensional Definition of Humanity at the Heart of His Theology, i *Lutheran Quarterly* 13, 4, December 1, 1999, s. 449-466.

Die Konkordienformel

1967 *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, s. 781-790 og 913-950.

Oversættelse fra:

1985 *Konkordieboken* oversat af Jens Olav Mæland *et al.*, Lunde Forlag og Bokhandel a.s, Oslo, s. 396-400 og 454-472

Luther, Martin

1884b *Von den guten Werken*, i *D. Martin Luthers Werke, Kritische gesamtausgabe, bd VI, Weimar, (WA 6)* s. 196-276

Oversættelse fra:

1962 Om de gode gerninger, i *De reformatoriske skrifter. Luthers skrifter i udvalg, bd I*, GEC Gads forlag, København, s. 159-245.

1884c *Eyn kleyn Unterricht, was man in den Evangeliis suchen und gewarten soll*, *D. Martin Luthers Werke, Kritische gesamtausgabe, bd. X 1,1, (WA X,1,1)* s. 8-18

Oversættelse fra :

1994 *Eyn Kleyn Unterricht*, i *Teologiske tekster*, Aarhus universitetsforlag, Aarhus, s. 169-183

Modalsli, Ole

1995            *Evangeliet – Guds kraft til liv*, Luther Forlag, Oslo, s. 91-181.

Prenter, Regin

1956a            25. forelæsning. Den unge Luthers etik. I. Justitia actualis., i *Den unge Luthers teologi – Forelæsninger ved Århus universitet i forårssemesteret 1956*, Egen udgivelse. S 146-152.

1956b            26. forelæsning. Den unge Luthers etik II. Justitia civilis., i *Den unge Luthers teologi – Forelæsninger ved Århus universitet i forårssemesteret 1956*, Egen udgivelse. S 153-160.

1962            *Skabelse og genløsning. Dogmatik*, GEC Gads Forlag, København, s. 481-492

1977            Luthers »Synergismus«, i *Theologie und Gottesdienst. Theology and Liturgy*, Forlaget Aros, Århus, s. 222-247

### Supplerende litteratur

Andersen, Finn B.

X                *Konkordieformlen. Den Lutherske Fælleserklæring.*

<http://www.lutherdansk.dk/Konkordieformlen%20-%20Kort%20Forklaring/Kort%20Forklaring%20-%20med%20indledning%20af%20fba.htm>

(Set 24.05.2011)